

Értékkrendváltás a svédországi magyarok körében

Hamberg, Eva M. (2000) *Livsåskådning, religion och värderingar i en invandrargrupp. En studie av sverigeungrare*. Stockholm: CEIFO, Stockholms universitet.

A Svédországi Statisztikai Hivatal adatai szerint kb. 15 ezer magyar származású bevándorló él az országban, itt született gyermekeiket nem számítva. A Svédországi Magyarok Országos Szövetségének becslései alapján a magyar ajkú bevándorlók száma ennél jóval magasabb, 25-30 ezer fő.¹ A svéd bevándorlással, bevándorlókkal foglalkozó - egyébként igen tekintélyes terjedelmű - szakirodalom ennek ellenére nem bővelkedik magyar vonatkozású cikkekben, tanulmányokban.² Nem csoda, hogy a könyvvel szemben az érdeklődő olvasóközönség - a laikusok és a csoport iránt szakmailag érdeklődő kutatók egyaránt - nagy reményeket táplált. A könyv szerzője, Eva M. Hamberg vallástörténész magasan képzett, kétszeresen doktorált kutató. A könyv ráadásul figyelemre méltó helyen, a stockholmi székhelyű CEIFO³ gondozásában került kiadásra, ami általában garanciát jelent a szakmai háttérrel illetően.

Már a kezdet kezdetén le kell szögeznünk, hogy a tárgyilagossággal nincs semmiféle gond. Sőt, ha valami kivetnivalót találhatunk a megfogalmazásokban, az éppen a szerző óvatosságnál is óvatosabb kijelentéseire vonatkozik. A részletes bevezetőt és a minden metodológiai részletre kiterjedő pontos leírást olvasva a szerző őszinteségében és feltáró szándékában sincs okunk kételkedni. Esetleges bíráló megjegyzéseink ezért merőben szakmai jellegűek lesznek.

A tanulmány első gyenge pontja, hogy az ígéretes cím nincs összhangban a szegényesebb tartalommal. A különböző szakmai háttérű, bevándorlással foglalkozó kutatókat (pl. szociológusok, néprajzkutatók, nyelvészek, politológusok) olvasásra ösztönzi a *Világsszemlélet, hitélet és értékkrend alakulása egy bevándorlócsoporthoz* cím. A könyv elolvasása után azonban némi csalódottságot érezhetünk, mivel a szerző csak futólagosan érinti a fenti témákat. A szakemberek többsége - talán a vallásgyakorlás iránt érdeklődők kivételével - így jogosan állíthatja, hogy a mű több kérdést vetett fel benne, mint amennyi választ adott a meglévőkre.

Hasonló probléma merül fel az alcímmel kapcsolatban is. A *Tanulmány a svédországi magyarokról* megfogalmazás azt a reményt kelti az olvasóban, hogy az eredmények az egész bevándorlócsoporthoz vonatkoznak, ami rendkívül érdekes lenne. Ez a cím azonban korántsem fedti a valóságot, a vizsgálatban résztvevők ugyanis mind 1980 előtt kerültek Svédországba, kizárólag az anyaország területéről (p. 16). A svédországi magyarok jelenlegi csoportja a felmérés adatbázisától összetételében és arányaiban lényegesen eltér, hiszen a 1970-es évek vége óta több ezer anyaországon kívüli magyar telepedett itt le. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a felmérés során a Svédországban jelenlévő csoporthoz képest egy (tudatos) időbeli és térbeli szelekció történt. Az ehhez kapcsolódó magyarázat megtalálható a bevezető fejezetben, ahol a szerző megismertet minket az *életfelfogás és az értékkrend* kialakulásának különböző társadalomtudományi elméleteivel, majd felteszi a kérdést, vajon hogyan

¹ Ez az szembevetendő különbség a magyar bevándorlók létszámára vonatkozóan többek között azzal a ténnyel magyarázható, hogy a svédországi statisztikai adatok kizárólag a bevándorlók korábbi állampolgárságára épülnek, s nem tartalmaznak semmiféle utalást a bevándorlók nemzetiségére ill. nyelvhasználatára vonatkozóan. Ennek következtében a Kárpát-medence Magyarországon kívüli részeitől származó magyar anyanyelvű és nemzetiségű bevándorlókat a svéd állam román, jugoszláv/szerb, horvát, szlovák ill. ukrán bevándorlókként tartja számon.

² Erre vonatkozó irodalomlistát Szabó Mátyás svédországi magyar néprajzkutató cikkeiben találhatunk, pl. 1991, 1995, 1997.

³ Centrum för invandrarforskning, azaz Bevándorlókutató Központ.

befolyásolja a migráció ezek alakulását. Teszi mindezt annak az általánosan elfogadott elméletnek a megcáfolására, amely szerint az ember életfelfogásának kialakulása felnőtté válásakor lezárul, és utána gyakorlatilag változatlan marad egész életében (p.1-10). Ennek a kérdésnek a kivizsgálásához pedig egyáltalán nem szükséges az egész populáció vizsgálata. Elég, ha kiválasztunk egy jól körülhatárolt csoportot és az azon belüli reprezentativitásra törekszünk a megkérdezettek kiválasztásakor.

A fentebb leírt kritériumoknak megfelelően 510 magyarországi származású személyt kérdeztek meg az eredeti 1071, véletlenszerűen kiválasztott vizsgálati alany közül, ami az eredeti mintavétel 69%-ának felel meg, veszélyeztetvén a reprezentativitással szemben támasztott követelményeket. Az interjúk 1991-1992-ben készültek, majdnem tíz évvel a könyv megjelenése előtt. Az feltett kérdésekkel kapcsolatban csupán annyi felvilágosítást ad a szerző, hogy sok témára kitérnek (p.16), s hogy ezeket korábbi vizsgálatok alapján állította össze (ld. lent).

A szerző a kérdőíves megkérdezés módszerét választotta. Az így kapott válaszok értelmezhetőségének három feltétele volt:

- (i) a vizsgálati alanyok felnőttként, 20 éves koruk után vándoroltak ki Magyarországról (Kiindulási pontul véve, hogy stabil értékrenddel és világszemlélettel rendelkeztek Svédországba kerülésük idején.)
- (ii) minimum 5 éve élnek Svédországban (Ez az a minimális időszak, amellyel a társadalomtudományokban bármiféle maradandó változás bekövetkeztével számolnak)
- (iii) a feltett kérdésekben a válaszolónak van összehasonlítási alapja (T.i., hogy mihez képest változott, ill. nem változott a megkérdezettek értékrendje, világszemlélete)

Hamberg a biztonság kedvéért a határt (ii) 10 évre szabta, a kérdőív megformálására ill. összehasonlítási alapként (iii) pedig az ún. Nemzetközi Értékrendvizsgálatok (European Value Study, ill. World Value Study) kérdőívei ill. azok magyarországi és svédországi eredményei szolgáltak. Ehhez hasonló értékrendvizsgálatokat a nemzetközi együttműködésben résztvevő országok 10 évente végeznek statisztikai hivatalaik segítségével, azzal a lényeges különbséggel, hogy ezek az ismétlődő vizsgálatok a teljes populációra vonatkozó értékrendbeli változásokat hivatottak jelezni.

Sajnos Hamberg összehasonlítási alapjaiból komoly bonyodalmak adódnak, amelyekkel részben maga is tisztában van. Az egyik probléma abból következik, hogy a svédországi magyarok megkérdezése 1991-92-ben történt, ezért a szerző összehasonlítási alapul az 1990-91-es magyarországi eredményeket használta fel. Ez egyrészt azért problematikus, mert nem tudhatjuk, hogy mely réteghez tartoztak, akik kivándoroltak, vagyis meglehet, hogy éppen a különlegesen alkalmazkodóképes egyének választották ezt az utat (p. 13), vagy az is elképzelhető, hogy értékrendjük már a kivándorlás időpontjában eltért a magyarországi átlagtól (p.181). Ennél azonban sokkal nagyobb gondot okoz a magyarországi adatok megbízhatatlansága (közvetlenül a köztársaság kikiáltása utáni évről van szó), ami a hirtelen megváltozott politikai légkörből fakad, s nagy valószínűséggel egészen más eredményeket mutatott volna 10 évvel korábban, vagy 10 évvel később. Hatványozottan igaz ez a vallásgyakorlás tekintetében. Az a tény, hogy a szerző nincs tudatában a demokratizálódási folyamat ilyen jellegű velejáróival, sokat ront a tekintélyén. Ugyanakkor a két összehasonlított ország eredményei közötti komoly eltérések biztosítékot jelentenek arra, hogy az efféle módszertani problémák ne kerekedjenek felül a kérdés lényegén.

A szerző végül arra a következtetésre jut, hogy a svédországi magyarok vizsgált csoportja világszemléletét, hitéletét és értékrendjét illetően a legtöbb kérdésben közelebb áll a svédek világszemléletéhez, mint a magyarokéhoz, vagy legalábbis egy köztes álláspontot foglal el. Ezzel az eredménnyel mondhatnánk, hogy a szerzőnek sikerült megcáfolni az életfelfogások felnőttkori stabilitásának elméletét.

Csak hogy van itt egy kis bökkenő. A gond ez alkalommal is módszertani, a szerző azonban alábecsülte annak jelentőségét, pedig ez a kérdés alááshatja a vizsgálat eredményeit. A felmérés során a Szonda-Ipsosnak megfelelő svéd vállalat kérdezőbiztosai tették fel a kérdéseket *svéd nyelven*, erre kellett a vizsgálatban résztvevő svédországi magyaroknak *svédül* felelni. Tudnunk kell azt is, hogy a kérdések között rengeteg személyes jellegű is volt, pl. "Milyen gyakran imádkozol?", "Mennyire tartod elfogadhatónak a házasságon kívüli szexuális kapcsolatokat?", "Mennyire befolyásolja a munkavégzésedet a fizetésed?" stb. A vizsgálat alanyai azonban kétnyelvűek, s ennek következtében kétféle értékrend-repertoárral is rendelkezhetnek, veti fel a szerző a problémát (p. 14-15; 183). Ennek a lehetőségnek a komoly megfontolását azonban elutasítja, mondván, az esetleges különböző eredmények nem vezetnének semmire, hiszen nem derülne ki egyértelműen, hogy vajon a magyarul vagy a svédül adott válaszok képviselik-e a megkérdezettek "valódi" álláspontját az adott kérdésben. A kétnyelvűségkutatás területén ma már ismert tény, hogy a kétféle értékrend- ill. viselkedés-repertoár egy létező, természetes jelenség, nemcsak a bevándorlóknál, hanem a legtöbb kétnyelvűnél, bárhogyan szerezték is nyelvtudásukat.⁴ Az, hogy egy adott helyzetben hogyan viselkedik egy kétnyelvű, nagyban függ az adott plauzibilitásstruktúrától, vagyis, hogy mely csoport normáinak kell az adott helyzetben megfelelenie. Ebből az elméletből viszont az következik, hogy a kérdezőbiztosi módszer lényegesen ront a begyűjtött válaszok szavahihetőségén. A Hamberg által felmutatott "köztes" életfelfogás és értékrendje ettől ugyan nem vált valószínűtlenebbé, csak sokkal kevésbé alátámasztott, mintha a kérdezőbiztosi munkába bevontak volna más, a vizsgálatban nem résztvevő svédországi magyarokat, akikkel szemben az interjúalanyok a hozzájuk közelebb álló nyelven értekezhetek volna. Azt a hibalehetőséget, amelyet a bevándorlók megfelelni akarása okozhat a vizsgálati eredményekben, meg sem említi a szerző.

Mindezen fenntartások ellenére érdekes és értékes művel állunk szemben, amelyben mindenki - tekintet nélkül nemre, korra és érdeklődési körre - találhat néhány elgondolkodtató mondatot. Hogy milyenek is vagyunk, milyenek az elvárásaink magunkkal szemben, és, hogy valljuk be, valóban megváltoztunk egy kicsit svédországi létünk során. Még ha nem is olyan mértékben, ahogyan azt Hamberg statisztikai adatokra desztillált tanulmánya láttatja velünk.

György Kamilla
Kétnyelvűségkutató Központ
Stockholmi Egyetem

⁴ Japán író cikke a SLA-ban !